

teletekst, het lezend-luister-oog

een verkenning van het medium

bruno verpoorten

Gutenberg op de beeldbuis - het telegeleid drukwerk

Op 8 mei 1980, een halve eeuw na de oprichting van het NIR en dertig jaar na de stichting van de BRT, startte binnen de televisie-nieuwsdienst teletekst.

Het jongste omroepmedium is een "letterlijke" toepassing van de micro-elektronica: de zender bestaat grosso modo uit een gosofisticerde tekstverwerker, die zijn boodschap doorseint via de niet-gebruikte lijnen van het televisiebeeld. De ingetikte tekst reist als een blinde passagier mee met het tv-signaal en wordt pas zichtbaar via een aangepaste decoder, de codesleutel die toegang geeft tot de "beschermde" kopij.

De beeldcultuur die het gedrukte woord dreigde te overschaduwen, neemt haar concurrent nu op als partner voor een wederzijdse promotie: Gutenbergs produkt komt in beeld en bereikt een hoogtepunt in de "teletekstverwerking".

20 jaar geleden noemde McLuhan de typemachine de lang gezochte oplossing voor het trage letterzetten, de zwakke schakel in het snelle drukprocédé.

"Fortunes had been vainly spent on typesetting machines before James Clephane, seeking a fast way of writing out and duplicating shorthand notes, found a way to combine the typewriter and the typesetter. It was the typewriter that solved the utterly differ-

ent typesetter problem. Today the publishing of book and newspaper both depend on the typewriter."

Marshall McLuhan in: *Understanding Media*, McGraw-Hill Book Co, New York, 1964

De "teletextwriter" promoveert de type- en drukmachine nog verder: tekst en layout worden gewijzigd als wisselende beelden en met de snelheid van het licht vermenigvuldigd voor een bijna onbeperkt aantal potentiële lezers-ontvangers.

Pas nu wordt "The Gutenberg Galaxy" van McLuhan een realiteit: met de uitvinding van het "tele-licht-drukmaal" staat de drukpers letterlijk enkele lichtjaren verder.

Ook de materie werd "lichter": wat in het kleitablet nog tastbaar was als een basreliëf en in de gedrukte tekst nog geëst leek als een gravure, wordt nu een louter spel van lichtbeeldenletters. Het geschreven woord is daarmee beland in het stadium van de elektronische beeldopname. Via de ether werden ook de letterbeelden uiteindelijk etherisch". Behalve een verdere vervolmaking an de typografische kwaliteit en de capaciteit van de afgeleverde kopij is het elektronisch tekstboek nu waarschijnlijk in een "voorlopig" eindstadium. De televisiebeelden wachten nog op reliëf, mogelijk via de holografie. Het geschreven woord echter volstaat met twee dimensies: aan de la-

ser-produkten heeft de teletekst-lezer nog geen boodschap. Weliswaar zijn de grafische realisaties van het tt-medium nog maar in hun beginfase, zowel statisch als kinetisch (simulatie van beweging via roulerende pagina's) en kan hierin nog een hele (r)evolutie worden verwacht.

De substitutie van "an eye for an ear", zoals McLuhan de evolutie zag van gesproken woord tot geschreven alfabet, heeft meer dan één "luisterogenblik" geduurd.

De metamorfose van het gebeiteld beeld-schrift tot het elektronisch "schrift beeld" vergde op haar beurt enkele d zenden jaren.

De eigenschappen van het medium: een tele-tekstanalyse

Via teletekst neemt de omroep weer enkele troeven terug van de geschreven pers. Daarnaast heeft het medium ook zijn eigen-aardigheden.

- De PERMANENTIE van de geproduceerde tekst: de boodschap blijft in de ether tot de actualiteit ervan verval.
- De BESCHIKBAARHEID: elke bladzijde kan willekeurig worden opgeroepen op elk ogenblik van de uitzending.
- De COPIEERMOGELIJKHEID (facultatief): via een printer kan een afdruk van de gewenste tekst worden gemaakt en gearhiveerd. De tt-print wordt de ge-

drukte tegenhanger van de audio- en videocassette bij respectievelijk radio en televisie.

- De SPEELDUUR: elke opgeroepen pagina kan voor onbepaalde tijd op het scherm blijven (als enige limiet geldt de aanpassingsfrequentie). Deze eigenschap biedt o.a. de kans om bv. beursberichten te interpreteren of over te schrijven, ook om een favoriete tekst permanent te exposeren, zoals voetbaluitslagen in stamcafés of clublokalen. De koppen van het nieuws kunnen permanent op het scherm blijven, als de lezer de afloop wil volgen van een uitzonderlijke gebeurtenis. Een comfortabel alternatief hiervoor is de aanwending van de nieuwsflits, die de lezer oproept tijdens het gewone tv-programma.

AANPASSINGSMODALITEIT: in tegenstelling tot de klassieke geschreven pers, biedt tt geen nieuwe editie, maar corrigeert of vervangt voortdurend de vorige versie. Aldus wordt teletekst de incarnatie van de geschreven actualiteit, zij het in een beknopte en beperkte vorm: teletekst als home-telex!

- de INTERMEDIËLE FUNCTIE: radio en tv verwijzen van langsom meer naar tt voor tekst- en cijfergegevens. In het gewone televisienet worden sporadisch tt-beelden gemonteerd als toelichting, een dankbare oplossing, vooral bij grafische illustraties.

In het recente tv-nieuwsbulletin van 17.55 u geeft tt een bloemlezing van de actualiteit als voorwoord bij het eerste avondnieuws. Neutrale achtergrondmuziek maakt de combinatie beeld, tekst en geluid volledig.

...el wat toestellen van de jongste generatie bieden bovendien de mogelijkheid tot "überblendung" van teletekstpagina's over het gewone televisiebeeld. De praktische toepassingen van dit "tekstbeeld" zijn nog zo goed als onbenut, zowel informatief als artistiek.

Teletekst als speelhuis voor de "Homo Ludens"

Het lettermedium laat ook heel wat "spelerij" toe, vooral bij inschakeling van de verborgen-informatie-toets. De combinatie tekst-grafiek staat nog maar in een beginstadium. Anagrammen, raadsels, kwis-vragen, kruiswoordraadsels e.d. zijn een dankbaar tt-onderwerp voor kijkers van diverse leeftijd. De "oplos-

singstoets" geeft daarbij reeds een fictieve voldoening van interactie. In een populair spelprogramma als "Namen Noemen" zou het publiek zelf al kunnen meekennen door een wisselwerking van ondertitelingstechniek en antwoordtoets via de verborgen informatie. (Suggestie van een inventief tt-lezer).

Via "kabeltekst" krijgt een twee-wegverkeer echter pas reële kansen. Waar een tt-pagina nu reeds als "schaakmat" kan fungeren om de zetten grafisch uit te beelden, zou bij two-way-television misschien ooit het spel op het scherm kunnen worden uitgevochten.

De ernstige kijker heeft hier misschien geen boodschap aan en Shakespeare geen ernstig antwoord op zijn vraag "What is in a name?"; "woord en spel" scheren niettemin de hoogste toppen in de tele-ontspanning.

Intussen kan de "televisie-beeldspraak" haar vocabularium alleszins verrijken met de "woordspelingen" van tele-tekst.

Het tt-lezerspubliek: de kijker-luisteraar als teletekstverwerker

Sinds de geschreven pers de concurrentie kreeg van de radio-stem en het televisie-beeld, wordt er via teletekst weer een beroep gedaan op de "lettervaardigheid" van het publiek. Voor analfabeten blijft de tekst immers een cryptogram. Dat lijkt in een "belezen" maatschappij mogelijk een overbodige opmerking, maar niet in de Derde Wereld, waar de radio het "mass(ale)-medium" bij uitstek is geworden voor een groot aantal ongelletterden, die de drukpers-produkten niet weten te ontcijferen. Radio en televisie blijven in hun gesproken woord taalgebonden.

Klank, muziek en beeld zijn weliswaar universeel. Teletekst echter doet zowel een beroep op het taal- als op het leesvermogen. De ingelaste grafische beelden zijn de "letterlijke" uitzondering op deze regel. Anderzijds is deze beperking van het medium tevens zijn troef: voor doven en gehoorgestoorden bij wie de radio zwijgt en de televisie slechts stomme beelden biedt, wordt tt een toevlucht, een vorm van informatief "tele-onthaal" voor wie nergens elders gehoor vindt.

In enkele gevallen wordt de tt-lectuur ook erg gewaardeerd door slechtzienden. Lezers die de minuscule krantenletters niet meer aankunnen zonder vergrootglas, verkieszen soms de "lichtkrant" van tt, die behalve zijn luminositeit ook de

mogelijkheid biedt tot dubbele grootte bij pagina-halvering.

In de grote-letter-bibliotheek van teletekst worden de minletters aldus tot krantekoppen. Naast deze blow-up-functie vormen de kleurschakeringen en de bondigheid van de tekst een extra hulp voor bijzienden die willen "fernsehen" via de "tele-tekstverrekijker".

In Nederland wordt er bovendien geëxperimenteerd met een braille-schriftvormer, zodat ook blinden met het medium in "voeling" kunnen komen.

Citaat: *De Volkskrant* 17/2/84.

— Blinden zullen in de nabije toekomst Teletekst via een aanpassing van het televisietoestel en met behulp van een lees-regel-apparaat in braille kunnen lezen. Bij de blindenbibliotheek Le Sage Ten Broek in Nijmegen wordt verwacht dat dit binnen enkele jaren het geval zou zijn.

Het omgekeerde — het omzetten van brailleschrift in voor zienden leesbare tekst op een beeldscherm — is sinds kort bij de Nijmeegse blindenbibliotheek wel mogelijk dankzij een ingenieus apparaat. Dat zet de punten waaruit het brailleschrift is opgebouwd, om in een code, waarna door een combinatie van optische hulpmiddelen en een hoeveelheid elektronica de brailleletters en daaruit gevormde woorden en regels op het beeldscherm zichtbaar worden.

Teletekst-ondertiteling: stemmen bij (schriftelijke) volmacht

Behalve onafhankelijke uitzendingen, biedt tt daarenboven de mogelijkheid tot ondertiteling van programma's in de eigen taal. Wat voor niet-horenden op de beeldbuis voorheen stille film leek, wordt nu voorzien van geschreven commentaar. Teletekst fungeert dan als schriftelijke toelichting bij het beeld, als alternatief voor het gesproken woord: de geluidsmuur werd doorbroken door de "print without walls", de elektronische muurkrant.

Uit de feedback van de kijkers blijkt dat ook horenden vaak erg geholpen zijn met dit ondertitelingswerk. Vaak gaat bij velen de gesproken tekst de mist en de doofpot in.

Wie immers in een rumoerig huis of herberg de stemmen in het programma wil selecteren tussen telefoongerinkel, kindergekraak en huishoudelijke praatjes,

wordt tijdelijk ook gehoord. Als er dan geen koptelefoon beschikbaar is, rest er de gefrustreerde luisteraar enkel nog het alternatief van ondertiteling. Dit schriftelijk commentaar is noodgedwongen in een eenvoudige en beknopte tekst vertaald en biedt niet zelden het bijkomende voordeel van een betere verstaanbaarheid. Onderschriften zijn bovendien minder vluchtig dan het gesproken woord.

"Wat de ondertiteling betreft, alhoewel ik gelukkig niet tot de doven behoor, kan ik dat enkel maar toejuichen, want onlangs heb ik "Met voorbedachten rade" gevolgd met de ondertiteling en ik moet zeggen, eindelijk heb ik eens iets kunnen volgen in eigen taal gesproken zonder telkens aan de andere gezinsleden te moeten vragen om wat stille of anders de tv heel hard te moeten zetten. Dus indien mogelijk, doe zo voort." - lezersbrief van 11/3/84 B.R. uit Vrasede.

Een multimediaal polyglot: de beeldplaat met de teletekst-talen-toets

Behalve voor specifieke teletekst-informatie en ondertiteling van eigentalige film- en tv-uitzendingen, kan het medium ook worden aangewend als tolk-vertaler bij audio-visuele software.

De beeldplaat laat toe in combinatie met teletekst een achttal talen te programmeren als onderschrift bij de ingeblikte beeldinformatie.

In combinatie met een stereo tv-ontvanger kunnen er bovendien nog evenveel talen auditief worden vertolkt in dubbing of met commentaarstem.

Hierdoor wordt het mogelijk een programma aan te passen voor een 16-tal talen in gesproken of geschreven vorm, ofwel de ene helft als onderschrift, de andere als gesproken woord, of ook de keuze tussen onderschrift, dubbing of originele versie. Een documentaire of fictiefilm kan via dat procédé worden voorzien van de voornaamste Europese talen. Wat vroeger onbetaalbaar leek, krijgt nu een kans: een uitzending in "Eurovisie-tekst" of in "Eurotekst-visie".

De toepassingen van dit technisch snuffje zijn veelomvattend: onderwijs, audio-visueel taalonderricht, geheugensteun bij het memoriseren van teksten voor toneel- en filmrollen. Bij een documentair of informatief programma kan de ontvanger luisteren naar de commentaarstem met of zonder achtergrondgeluid en het beeld bekijken, al dan niet voorzien van

onderschriften.

Expansiemogelijkheden: "The next Gutenberg Galaxy" of de melkweg naar medialand 2000

Bij gebruik van een volledig kanaal op het klassieke 625 lijnensysteem, zouden er 10.000 bladzijden effectief kunnen worden benut als "tele-tekstboek".

High-definition televisie (1125 lijnen) zou dit bestand vergroten tot nagenoeg 20.000 pagina's. Dat zou dus 100 tot 200 maal de capaciteit betekenen van het actuele BRT-teletekst-aanbod (100 pagina's). Deze cijfers spreken "boekdelen". De realisatie vóór het jaar 2000 van een derde BRT-tv-kanaal, uitsluitend voor teletekst lijkt utopisch en is waarschijnlijk ook overbodig als de kabel-tv meer armslag zou krijgen.

Kabeltekst-televisie zou bovendien een meer gerichte verspreiding en meer lokale en regionale programma's kunnen verzorgen.

Al te vaak immers moeten de nationale tv- en tt-zenders zich beperken tot landelijke items, zowel in het binnenlands nieuws, als in de sportberichten. Doorgaans worden de prioriteiten geïnspireerd door de interesse van de doorsneekijker. Massa- en sensatiesport zoals voetbal, resp. autorace komen ruim aan bod in alle media. Er blijft echter te weinig kans voor de promotie van minder bekende sporten of de herwaardering van bedreigde sporttakken.

Deze stelling geldt evengoed voor het algemene nieuws.

Tenslotte zou de kwadratering van het huidig aantal pagina's de wachttijd gevoelig kunnen doen inkrimpen. Belangrijke bladzijden kunnen dan op twee of meerdere busnummers worden "gepubliceerd" zodat er niet steeds halsreikend hoeft naar uitgekeken te worden.

Een teletekst-grafiek zou kunnen evolueren van elektronisch stilleven tot cinemato-grafiek, door het animatie-film-procédé toe te passen via roulerende pagina's. De "tele-movie-tekst" of de "tele-kinese van het geschreven woord" lijkt weliswaar futuristisch maar daarom nog geen science-fiction.

Door een uitbreiding tot 10.000 bladzijden of meer zou men eindelijk de spiefieke troeven van het tt-medium kunnen uitspelen: een groot aantal geschreven variabele, cijfermatige gegevens zonder extra-kosten, universeel verspreiden, zoals o.a. de lijn- en chartervluchten van de nationale luchthaven.

Dan zou tt ook een volwaardige tegenhanger kunnen worden van viewdata. Deze laatste telefonische databank blijft echter onmisbaar voor selectieve informatie (privé en bedrijf) en voor het noodzakelijke tweerichtingsverkeer.

Hopelijk hoeft die gedroomde evolutie niet even lang te duren als de weg die het geschreven woord heeft afgelegd "van papyrus tot print".

historiek van brt-teletekst

Begin 1980 haalt de BRT de nodige apparatuur in huis om met een eigen teletekstprogramma te beginnen. Lucien Boussé, hoofdredacteur van het tv-journaal, neemt de leiding van het project op zich.

Op 8 mei 1980 gaat het experiment definitief van start.

Lucien Boussé zorgt met nog twee andere "vrijwilligers" voor up-dating en vormgeving. Van een vast redactieteam is nog geen sprake. Tussen het vele andere werk door worden actuele berichten ingetoetst, wordt een weerbericht gegeven, wat sportnieuws, wisselkoersen en een recept.

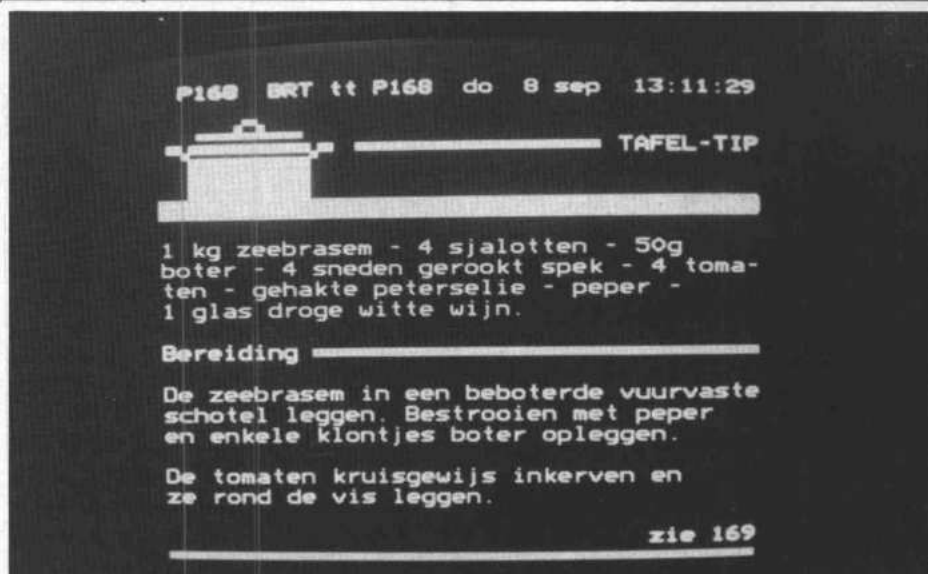
Druppelsgewijs komen de eerste kaartjes binnen met suggesties, aanmoedigingen en blijken van ongeduld om uit te breiden en regelmatig te gaan werken. Op da moment worden zowat 25 pagina's gevuld, echter niet dagelijks.

Het wordt vlug duidelijk dat het zo niet verder kan. De BRT dient een BTK-project in en op 15 mei krijgt teletekst een vaste redactie: 3 redacteurs, 3 typistes, een graficus en een informatiesecretaresse.

De redactie maakt snel werk van een nieuw programma, dat op 1 oktober van start gaat. Van de 100 beschikbare pagina's worden er nu ruim 80 benut.

In november 1981 verslaat de redactie de parlementsverkiezingen. Begin 1982 wordt ook gestart met zondagwerk, het magazine wordt dan dag na dag aangepast. In oktober 1982 worden de uitslagen van de gemeenteverkiezingen via de IBM-computer naar de kijkers doorgestuurd. Er komen meer dan 500 telefonische aanvragen binnen om uitslagen op het scherm te brengen.

Intussen komt er steeds meer druk van de dovenorganisaties om Nederlandstalige programma's te ondertitelen. In juli 1982 worden de Mundial-matchen van de Rode Duivels ondertiteld.

In augustus pakt de redactie uit met een Europese primeur: het journaal wordt een week lang van voertitels voorzien.

Vanaf maart 1983 beschikt de redactie over aparte ondertitelingsapparatuur met uitgebreide mogelijkheden. Door personeelsgebrek wordt de apparatuur veel te weinig benut.

Begin 1983 komen de persvooruitzichten voor dag- en weekbladen het programma aanvullen.

Half april 1983 wordt het programma grondig vernieuwd en uitgebreid, op basis van een rondvraag bij de kijkers. Het magazine wordt opgesplitst in 7 grote blokken, de vormgeving wordt aangepast en er komen heel wat nieuwe rubrieken bij. De 100 beschikbare pagina's zitten nu bomvol.

Vanaf september 1983 wordt elke werkdag op het gewone BRT-net promotie gemaakt met "Teletekst voor iedereen", waarin een selectie van een kleine 20 pagina's wordt gestopt.

Sinds 1 januari 1984 loopt elke dag om 17.55 u. een nieuwsbulletin op het eerste tv-net, waarin een 8-tal pagina's uit het teletekst-magazine rechtstreeks doorgeseind worden. Rond dezelfde tijd zijn 2 leden van de teletekstploeg zich exclusief gaan bezighouden met ondertiteling, waardoor de eigenlijke redactie op 6 mensen is teruggefallen. Elke maand worden 10 tot 15 nederlandstalige programma's ondertiteld.

Begin 1984 werd het aantal teletekst-toestellen in Vlaanderen op 110.000 geschat (cijfers van Fabrimetal). Tegen eind 1984 worden er zowat 150.000 verwacht.

Ondanks het groeiend aantal abonneés bevindt BRT-teletekst zich officieel nog altijd in het proefstadium. Het blijft nu wachten op moderne apparatuur (capaciteit van 8 maal 100 pagina's), meer personeel en vroegere uitzendingen.

P148 BRT tt P148 vr 4 mei 10:22:09

Nieuws

binnenl. kort 108
buitenl. kort 116

- Doodseskader wil handen vrij. 112
- Hogere norm voor nieuwe scholen. 104
- Sji'iten-leider stelt voorwaarden 111
- Afdankingen bij ferry-dienst. 103
- Paus in Zuid-Korea aangekomen. 109
- Piet Van Aken overleden. 102
- Colombia pakt drug-handel aan. 110

Sport

- Voetbal: Bordeaux kampioen. 117

KAPOENTJE: LIEGEBEEST-KWIS

Hallo, hier zijn we dan terug met het Liegebeest.

Voeg alle lettergrepen samen tot je een goed Nederlands woord bekomt.

AS PA HA AS

Er zijn liefst 10 posters te winnen.
Kaartje tot 3 mei.

BRT-Teletekst (Kapoentje)
A. Reyerslaan 52
1040 Brussel

P179 BRT tt P179 do 15 sep 11:44:38

Spelleuic!

Kruiswoordraadsel

Horizontaal en vertikaal

B	R	U	G
R	A	R	E
U	R	N	E
G	E	E	N

1. verbinding
2. vreemde
3. vaas
4. ontkenning

Oplanning: verborgen informatie